

A magyar nemzeti bibliográfia kezdetei (1792—1818). A nemzeti bibliográfia az ország teljes irodalmi terméséről ad számot. Akárcsak a külföldi irodalmakban, a magyar bibliográfia történetében is ezen a téren az első kísérletezések kéziratban maradtak fenn, de olyanokról is tudunk, amelyek lappanganak vagy elvesztek. A hazai bibliográfia fejlődésének történetében mint hatótényezők nem jöhetnek figyelembe, hiszen sem gyakorlati, sem elmélet-kialakító hatásuk nem volt, de nem is lehetett.

Ezért nem foglal el a magyar nemzeti bibliográfia fejlődéstörténetében jelentős helyet az a kéziratok könyv-felsorolás sem, amelyet az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára őriz. Ez KOVACHICH Márton György történetíró műve, aki az 1792. év kezdetén — megismételve az előző évben közzétett és egy létesítendő tudós társaság felállítását célzó tervét — kiadta *Institutio Grammatophylacii Publici pro Instituto Diplomatico-Historico Incliti Regni Hungariae* című munkáját. Tervezetének kulcsponjtja az volt, hogy „mind meg kellene az intézet könyvtára részére venni a hazai írók műveit, s a külföldiek közül azokat, amelyek Magyarországra vonatkoznak”.¹ KOVACHICH művében még külön felszólítást is intézett mindazokhoz, akiktől támogatást remélt. Második felszólításával sem járt szerencsésebben, mint az elsővel, mert a tervezett tudós társaságból egyelőre nem lett semmi. Pedig az 1792. évben az akkor még 19 esztendő JANKOVITS Miklóssal szövetkezve, már a létesítendő intézet részére beszerezhető magyar könyvtár jegyzékét is elkészítették *Bibliotheca Hungarica Universalis* címmel. KOVACHICH az Egyetemi Könyvtár anyagából válogatta ki ehhez a címjegyzéket, JANKOVICH pedig részint a saját gazdag gyűjteményéből, részint pedig az egyes bibliográfiákból vagy egyéb könyvjegyzékekből írta össze címeit. Ez a jegyzék fennmaradt, s általánosságra törekvő jellegénél fogva a magyar nemzeti bibliográfia ősnéke, s mint ilyen, a műfaj első termékének tekinthető. A kézirat címlapja még azt az érdekességet is feltünteti, hogy a bibliográfiai anyag „Antequam Bibliothecae Regnicolarum Széchényianae erigenda fama innotuisset”. Tehát JANKOVICH Miklós bibliográfus és bibliofil könyvgyűjtő több mint négy évtizeddel a formális átadás előtt könyvgyűjteményét az Országos Széchényi Könyvtárnak szánta.

Az 55 éves lapra terjedő s a JANKOVICH Miklós gyűjteményéből származó, „cura et labore” jelmonddal ellátott kézirat: KOVACHICH Márton György és JANKOVICH Miklós *Bibliotheca Hungarica Universalis*-a 1792-ből.² Ez a *Bibliotheca* nem par excellence nemzeti bibliográfia. A szerzők vagy a címek betűrendjében haladva kb. 2000 magyar vagy magyar vonatkozású adatot regisztrál az 1533 és 1790 közötti időköz terméséből. A kézirat és nyomtatott anyag keverve szerepel benne, többnyire rövidített címmel, a szerző nevének feltüntetésével, a hely, év és néhol a lapszám adataival. A címek leírását gyakran követi más kézírásával a következő lakonikus megjegyzés „et Jankovits [sic!], ami azt jelenti, hogy az illető tétel megtalálható volt JANKOVICH Miklós gyűjteményében is. Ebből látható, hogy a jegyzék könyvtárak állomány-listájának is készült.

A *Bibliotheca Hungarica Universalis* több könyvtár állományának címanyagát öleli fel, minden egyes esetben újra kezdődő betűrendben; mégpedig a pesti Egyetemi Könyvtár (Catalogus Scriptorum editorum Rerum Hungaricarum qui in Bibliotheca R[egiae] Universitatis Hungaricae Pestiensis Anno 1792 reperiuntur), JANKOVICH Miklós már említett gyűjteménye (Praeter haec in Bibliothecae Nicolai Jankovich Sequentia reperiuntur), a tudós MENCKE-család állománya (Item ex Cathalogo Bibliothecae

¹ KOLLÁNYI F.: *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára 1802—1902*. I. köt. Bp. 1905. 24—26. l.

² Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Jelzete: Fol. Lat. 9.

Menckenianae), CORNIDES Dániel (Ex Cathalogo Bibliothecae Cornidesianae), a bécsi könyvtáros-költő, Michael DENIS (*Wiens Buchdrucker Geschichte*), az első magyar bibliográfus, CZVITTINGER Dávid (Ex Czvittingero), SCHMEIZEL Márton (Ex indice Bibliothecae Schmeizelianae), HORÁNYI Elek (Horányi Memoria Hungariae), WAGNER Károly (Ex Cathalogo Bibliothecae Wagnerianae) és végül WESZPRÉMI István (Ex Weszprémi Bibliographia Medicae) gyűjteményei, illetve bibliográfiai alapján. A kézirat oszlop felsorolás utolsó lapján hevenyészve még a következők vannak odavetve: „MSS [manuscriptum] Szombathy Joh., editi Haner, Bod Petrus, Rotarides, Seivert”, ezek szerint még SZOMBATHY János kézirat-anyagát és HANER György, BOD Péter, ROTARIDES Mihály és SEIVERT János könyvgyűjteményét is tervezte fel dolgozni.

Eredetét tekintve e bizonytalan céllal összeállított kézirat oszlop bibliográfiai jegyzék után, vegyük szemügyre a még XVIII. században készült és megjelent első könyvészeti felsorolást, amely már határozottan bibliográfiai és nevezetesen nemzeti bibliográfiai jelleggel keletkezett. Ez „az első magyar bibliográfus”, SÁNDOR István *A 16-dik Században nyomtatott Magyar Könyvekről* készített könyvészete. 1795-ben jelent meg abban a *Sokféle* című folyóiratban, amelyet éppen SÁNDOR István 1791 és 1808 között Győrött 12 kötet terjedelemben egymaga írt és szerkesztett. Folyóiratának III. darabjában a 94. és 108. lapok között jelent meg bibliográfiai felsorolása. A kis jegyzék két részből és egy utójegyzetből áll: az elsőben az 1532 és 1598 évek közötti időből 82 tételt sorol fel nagyjából az egyes címekhez fűzött annotáció kíséretében. Könyvészetének második részében „A következőket néhai Kornides [sic!] Bibliotékájának katalógusában találtam fel-jegyezve” címmel 22 könyv adatait nyújtja 1571 és 1599 közötti időszakban. Végül „Vedd észre” megjegyzés kíséretében még a következőkről számol be: „Hogy ezeknél az említett könyveknél még több magyar könyv nyomtattatható a 16-dik században, azt könnyen elhiszem. Azokat utánam kalászszedés módra összeszedegetheti valamely jó hazafi. Sőt a 17-dik századi magyar könyveket is jó volna ilyenképpen fellajstromozni (a számuktól nem kellene igen félni), hogy azon érdemes hazánkfiaink emlékezetek megújítanak, kik oly dicséretesen a nyelvünkön való könyv-írásban jeget törtek. Ez a munka még dicséretesebb lenne, ha kinek-kinek könyve illendőképen megrostáltatnék, valamint hasznára, úgy magyarságára nézve. Ezen említett könyveknek csak egy kis részét szememmel láthattam, a többit Horányi, Benkő, Weszprémi, s egyéb érdemes írók könyveiből tanultam. Szerettem volna, megvallom, ha minden könyvnek első s utolsó levelét úgy írhattam volna ki, amint kinyomtatott, hogy onnan az akkori írás módjáról tehettünk volna ítéletet, de minthogy ezen könyveknek csak egy kis részét szemlélhettem, ahhoz képest inkább mindnyájokat egyféle, vagyis mostani írás módjával adtam elő.”

Ebből az utószókból látható, hogy SÁNDOR István főleg a már megjelent bibliográfiai és szakkönyvészeti művek adatai alapján dolgozott, de az is látható, hogy a címeket — a mai felfogásnak majdnem mindenben megfelelően — az eredeti címlapok alapján szándékozott elkészíteni.³

³ SÁNDOR I. példamutató kezdeményére megindultak a könyvészeti feljegyzések és publikációk. Ezeknek részletező tárgyalása nem tartozik feladatunk körébe, és éppen ezért meglegszünk utalójellegű felsorolásukkal. Mind az öt bibliográfiai közlés a Pesten megjelenő *Zeitschrift von und für Ungern, zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur* (1802—1804) című, SCHEDIUS L., az esztétika pesti egyetemi tanára által szerkesztett közérdekű folyóiratban látott napvilágot, mégpedig a következő sorrendben: SCHEDIUS L.: *Ueber die älteste Druckschrift in ungr[ischer] Sprache*. 1802. I. kötet. 219—221. l. — SZOMBATHY J.—HORÁNYI A.—NÉMETH L.: *Von einigen bibliographischen Merkwürdigkeiten*. 1802. II. kötet. 313—317. l. — HRA-

A magyar nemzeti bibliográfia — eltekintve az előbb tárgyalt kísérletektől — majdnem száz évvel fiatalabb, mint a hazai biobibliográfia. Míg ez már 1711-ben CZVITTINGER Dávid *Specimen*-jével jelentkezett a magyar könyvészeti irodalomban, a tulajdonképpeni nemzeti bibliográfia csak másfélszáz esztendőre tekinthet vissza: 1803-ban jelent meg első igazi hajtása.

Láttuk, hogy már ezt megelőzően a tudósok és írók lelkében élt a vágy a magyar könyvtermelés áttekintésének nagy összefoglaló seregszemléjére és annak könyvvalakban való nyilvánosságra hozására. Különösen KAZINCZY Ferencnek kortársaival folytatott levelezésében bukkan fel minduntalan ennek a hiánynak az emlegetése. A tudósvilág képviselői vagy akár az írók mind jobban erősödő követelése mellett a gyakorlati élet munkásai, a könyvkiadók és könyvkereskedők is egyre sürgetőbben érezték a hiányát a magyar könyvtermelés könyvészeti feldolgozásának. Nem csoda tehát, hogy amikor 1803-ban megjelent a várva várt első magyar nemzeti bibliográfia, SÁNDOR István *Magyar Könyvesháza*, nemsokára, megjelenése után polihisztor-írónk, KAZINCZY Ferenc a következő szavakkal üdvözölte: „Tegnap estve érkezett meg az inasom Patakról. Az ide zárt céduláskát hozá Prof. Szombathy [János] Úrtól. Elhozá a collegiumnak következő című könyvét is: „Magyar Könyvesház, avagy a magyar könyveknek ki nyomtatások ideje szerint való rövid említésök. Írá Sándor István Győrött, 1803”. Ez a munka még nincs meg az Úrnál. El ne legyen nála nélkül. Az Úr nagy hasznát fogja vehetni, s megbővítheti. Valóban Sándor István nagy hálát érdemel érte, Hijánosok a tudósításai és hibások. De ki kíván tökéletest első próbában?”⁴

SÁNDOR István *Könyvesházát* tudós szükséglet hívta létre. Amikor *Sokféle* című folyóirata III. kötetében közzétette a XVI. századbeli magyar nyomtatványokról készített, előbb ismertetett bibliográfiáját, ezzel a régi magyar irodalom megismertetése felé irányította a figyelmet, és ezt tette elsősorban tanulmányainak tárgyává.⁵ Ez az első bibliográfiai publikációja vált *Magyar Könyvesházának* alapjává: ennek módszerét, beosztását, sőt közölt anyagát is beleolvastotta nyolc évvel később kiadott könyvébe. Első közlése alkalmával, midőn a XVI. században megjelent magyar nyomdatermékek könyvészetét állította össze, azt az óhaját fejezte ki, hogy a XVII. századi magyar könyvek jegyzékét is valaki összeállíthatná. Ezt azonban nem készítette el senki, s az ajánlott munkát is neki kellett elvégezni.

A Magyar Könyvesház előbeszéde után következik a tulajdonképpeni bibliográfiai rész: 1533-tól a saját koráig (1800) kb. 3625 mű címét adja, amelyből 1058 tartozik az 1711 előtti, az ún. *Régi Magyar Könyvtár* határidejéig terjedő időköz anyagába. Az Előbeszéből is látható SÁNDOR István csoportosítása, de az is, hogy a könyvek címeit évrendi sorban, s egy-egy éven belül a kiadási helyek alapján dolgozta fel; ez a feldolgozási módszer teljesen modernnek bizonyult, nemcsak a saját korában, hanem jóval később is, hiszen a háromnegyed századdal később készített hatalmas tudós-bibliográfia szerzője, SZABÓ Károly ugyanezzel a rendszerezéssel dolgozta fel a *Régi Magyar Könyvtár* anyagát.

A bibliográfiát követően a 225. lapon e megjegyzés kíséretében: „ezen századba tartoznak még ezek is, de mely esztendőben jöttek ki nem tudom; mert vagy esz-

BOVSZKY G.: *Berichtigung*. [Kiegészítő adatok az előző publikációhoz.] 1803. IV. kötet. 67. l. — MILLER J. F.: *Ueber seltene Bücher in Rücksicht auf ungrische Bibliographie*. 1804. VI. kötet. 75—88. l. — SZOMBATHY J.: *Bibliographische Merkwürdigkeiten*. 1804. VI. kötet. 365—370. l.

⁴ KAZINCZY F. levele NAGY Gábornak. (1806. ápr. 12.) KAZINCZY Ferenc *Levelezése*. IV. kötet. Bp. 1893. 115—116. l.

⁵ Id. SZINNYEI J.: *Az első magyar bibliográfus*. Bp. 1901. 13. l.

tendeje nincs kitéve, vagy pedig kezembe nem akadtak eddig cs csak a Catalogusokból esmérem. Egy szóval többnyire oly könyvek, melyeknek kijövésüket csak a könyvnyomtatóknak könyves lajstromaiból tanultam, s meg nem tudhattam bizonyosan, mely esztendőben adódtak ki. A könyvnyomtatóink s árusink, tudván sok olvasónak azon gyengeségét, hogy csupán az új könyveken szokott kapni, készakarva hagyják ki a könyvnyomtatása esztendejét a lajstromból, csak hogy a könyvek szüntelenül ujnak tartassék", közli az év nélkül megjelent nyomtatványokat a kiadási helyek szerint, itt sajnos nem követi a helységek betűrendjét; e csoport végéhez csatolta a nemcsak idő, de hely feltüntetése nélküli művek jegyzékét. A 239. és 248. lapon ad még kiegészítéseket e jellemző megjegyzések kíséretében: „ezen könyvek a sorból kimaradtak” és „még ezek is kívül maradtak” kétszer újrakezdődő időrendi sorban. Végül „az említett magyar könyvek íróiknak és fordítóiknak neveik, s ugyan azok (amennyire megtudhattam) hová valók, s kik és mik valának életökben”. A berürendes mutatóban 1035 magyar író nevét és tisztségeit sorolja fel, amely adatokkal már a biobibliográfusoknak nyújtott nélkülözhetetlen anyagot.

SÁNDOR István *Könyvesházának* forrásai: a könyvkereskedői jegyzékek, könyvtári katalógusok, vidéki bibliotékák (így a marosvásárhelyi TELEKI-Téka) vezetői részére küldött alkalmi tudósítások, az akkor már közismert bibliográfiai munkák és SZÉCHÉNYI Ferenc gróf könyvtárának nyomtatott katalógusai.⁶

Az első magyar nemzeti bibliográfiát méltató egyetlen egykorú bírálatról van tudomásunk, mégpedig a *Zeitschrift von und für Ungern* című folyóiratban, több mint valószínű, hogy a szerkesztő SCHIEDRUS Lajos tollából. A kritika nemcsak a mű érdemeit és jelentőségét ismerte el, de rámutatott hibáira is: „Ein sehr erwünschtes Hilfsmittel für die ungrische Literargeshichte. Herr von Sándor, der in Wien ein beneidenswerthes Leben in Schoosse der Musen führt, hat sich schon durch sein Sokféle (Mancherley) wovon bereits VIII Bände erschienen sind, um die ungrischen Alterthümer, und besonders um die Literargeschichte sehr verdient gemacht. Auch die gegenwärtige Schrift, so wenig sie, nach dem eigenen Geständniss des bescheidenen Vf's, auf Vollkommenheit Anspruch machen kann, gewährt doch eine sehr gute Grundlage, zu einer künftig auszuarbeitenden vollständigen Uebersicht der eigentlichen Nationalliteratur unsers Vaterlandes. Der Vf. hat nämlich hier alle ihm bekannt gewordenen in ungrischer Sprache, bisher gedruckten Bücher, nach chronologischer Ordnung ihrer Druckjahre, verzeichnet. Da es für einen einzelnen Literator, besonders bey dem, noch vor Erscheinung des Gräfl. Széchényischen Bibliotheks Katalogs, herrschenden grossen Mangel an Hilfsmitteln, unmöglich ist, alle in ungr. Sprache geschriebenen Werke, auch nur dem Titel nach, zu kennen; da der Vf. wirklich viele nur aus schlecht abgefassten Katalogen kennen lernte: so konnte es nicht anders geschehen, als dass eine grosse Anzahl von hiehergehörigen Schriften aus diesem Verzeichnisse wegblieb, welche aber nun allmählig sehr leicht nachgetragen werden können, wozu sich auch der unermüdete Vf. selbst für die Zukunft anheischig gemacht hat”.⁷

Igazat adunk FRIZ Józsefnek abban, hogy „ezt a bibliográfiát, az akkori nagy német, francia, angol, olasz, hollandi és spanyol bibliográfiákhoz képest szerény kísérletet, nem követi érdemleges magyar bibliográfia”,⁸ éppen ezért annál nagyobb SÁNDOR István munkájának jelentősége, amit már kortársai is éreztek. Hogy *Könyvesházát* milyen haszonnal forgatták, igazolja LEHOTZKY András kéziratban maradt művének

⁶ *Catalogus Bibliothecae Hungaricae Francisci com[itis] Széchényi.* 1799—1800.

⁷ *Zeitschrift von und für Ungern.* 1803. IV. kötet. 3. sz. 181—182. l.

⁸ *A bibliográfia.* A magyar tudománypolitika alapvetése. Bp. 1927. 356. l.

egyik megjegyzése: „jóllehet most elmúlt esztendőben Tek. Sándor István úr nyomtatottat Győrött chronologiai forma szerint Könyvesházat; de azon úr dicséretes igyekezetének bizonyos tekintetben mindenkoron becses szüleményivel, közönséges haszonra nézve, célját el nem érte, mert jóllehet láthatni a megnevezett úr könyves házából, hogy 1553dik esztendőtől fogva, Magyar Hazánkban sok könyvek jöttek világosságra, jelesen hogy az utolsóbb 30 esztendők elforgása alatt, rész szerint eredeti, rész szerint másféle nyelvekből fordított jó és hasznos könyvek nagy számmal nyomtatódtak nálunk is”.⁹ A *Könyvesház* jelentősége azonban túlnőtt a saját korán is, amit a következő tény bizonyít: a műnek fennmaradt egy olyan példánya, melyet még a múlt század végén is gyakorlatilag igénybe vettek, illetve használtak.¹⁰ Ezek szerint az első magyar nemzeti bibliográfia — amelyet már kortársai is bizonyos szempontból hiányosnak éreztek —, SZABÓ Károly nagy művének megjelenéséig az egyetlen használható nemzeti könyvészetünk volt.

Az első magyar bibliográfus pályáját SZINNYEI József foglalta össze akadémiai székfoglaló értekezésében (1901).¹¹ Tanulmányának ismertetése kapcsán megemlíti, hogy SÁNDOR István műve a „ma napig igen használható könyv a magyar irodalomtörténet bűvárainak”.¹²

A SÁNDOR István-féle típusú nemzeti bibliográfia iránti érdeklődésre mutat LEHOTZKY András (1741—1813) táblabíró kéziratban maradt könyvészeti vállalkozása is. A 275 lapra terjedő 4-rét alakú kéziratos nemzeti bibliográfia az Országos Széchényi Könyvtárban maradt fenn, címe: *Magyar Könyvtár, vagy-is A magyar haza Bibliothekája, mellyben minden nevezetesebb rész szerint eredeti magyar nyelven írott, rész szerint pedig idegen Irókból fordított régi és új könyvek feltaláltak.* Egy ezekre mutató Táblával együtt írta: Lehotzky András Posenban 1804.¹³ A bibliográfia közvetlenül a SÁNDOR István *Könyvesháza* megjelenését követő évben készült el, és kb. 2700 bibliográfiai adatot tartalmaz. Az érdekes Előljáró beszédben a Széchényi Könyvtár nyomtatott katalógusairól, BOD Péter, SPANGÁR András — LEHOTZKY szerint — „1738-ban kiadott könyveknek rövid lajstromá”-ról,¹⁴ végül SÁNDOR István *Könyvesházáról* emlékezik meg: „ezeknek kipótlására tehát, imé kiadtam próbául ezen általam már régtől fogva készített Magyar Könyvestárt, egy hozzáragasztott minden nevezetesebb materiákra mutató Táblával együtt”.

LEHOTZKY a bibliográfiai részben gyakran hivatkozik a Széchényi Könyvtár katalógusára, BOD Péter és SÁNDOR István könyvészeire. A *Magyar Könyvtár* címanyagát az eredeti és a magyarra fordított művek alapján gyűjtötte össze. Az egyes címléírásokat a szerző személyére vonatkozó, többnyire csak hivatását feltüntető adatokkal látta el. A kéziratos bibliográfia az (1.) Előljáró beszéddel (kelt: Pozsony 1804 március 26) együtt tíz részből áll: 2. A címanyag felsorolása az írók vagy címszók betűrendjében (7—205. l.). Gyakran a szerzőről a fordítóra utal, így pl. ANAKREONRÓL a

⁹ *Magyar Könyvtár.* (1804.) Előljáró beszéd. IV—V. 1. Kézirat. (Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Jelzete: Quart. Hung. 2.)

¹⁰ E sorok írójának tulajdonában.

¹¹ Rövidített formában megjelent az *Akadémiai Értesítő*ben. 1901. 529—535. l.

¹² *Századok.* 1901. 847. l.

¹³ Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Jelzete: Quart. Hung. 2.

¹⁴ Kéziratban maradt, de elkallódott. (Vö. FRTZ J.: *i. m.* 353. l. és GÜLYÁS P.: *A bibliográfia kézikönyve.* II. köt. Bp. 1942. 49. l.) Tervezete azonban megjelent PÉTRŐ G. *Magyar Krónika* című könyvében. A címlap így tünteti fel: foglalkozik „legfőképpen a Magyarok Bibliotékájával, az-az: a magyar avagy a Magyar Sz[ent] Korona alatt lévő országokból származandó Iróktul szerzett és irtt könyveknek lajstromával azon krónikát terjesztette, szaporította, és a magyarok tanuságára kibocsátotta: P. Spangár András.” Kassa, 1738. I. rész. Tudósítás a magyar históriákról, krónikákról, könyvekről, írásokról és írókról. (3—6. l.)

fordító ZECHENTER Antalra, és a fordító nevével sorolja fel a mű összes adatait. 3. A név nélkül kiadott munkákat „Anonymusok vagy is nevezetlenek” címmel adja (207—236. l.). 4. „Függelékül ide ragasztunk: az első magyar írások és nyomtatványok közül valókat”, kronológikus sorrendben az 1530 és 1600 közötti anyag (239—244. l.). 5. „Nevezetesebb materiákra mutató tábla válogatott neveikkel együtt” a címanyag szakmutatója, az egyes szakcsoportokon belül a szerzők neve betűrendjében (245—256. l.). 6. „Némely nevezetesebb eredeti francia, spanyol, ánglus, olasz, görög, deák és német íróknak nevei, melyek magyarra fordítottak” (257—258. l.). A 7—10. rész anyaga a kiegészítéseket tartalmazza, mégpedig a következő módon: 7. „Suplementa in quantum deffentes ad Indicem Scriptorum hung. lingua editorum in Bibliotheca Exc. D. comitatis Széchénj [sic!] depositum” (259—262. l.). Ebben a részben betűrendben adja a kiegészítéseket. 8. „II. Supplementum ad Scriptores Hungaricos” (265—272. l.). Ez a rész is betűrendes. 9. „Continuatio Supplementorum” (277—279. l.). Betűrendben halad. 10. „Ulteriora Supplementa”. (273—275. l.). Ezt már nem betűrendben közli. A Supplementumokban itt-ott más kéztől eredő bejegyzéseket találunk. A kéziratot összevetve a szerző egyéb kéziratós művével, megállapítottuk, hogy a bibliográfia kézírata idegen kéz munkája, tehát ezt a szerző másoltatta, a rosszul olvasható bejegyzések, pótlások erednek LEHOTZKY András kezétől. A kézirat sajtókész állapotban maradt fenn, s később került SZÉCHÉNYI Ferenc tulajdonába.

LEHOTZKY András gyűjtésének nem magyar nyelvű címanyagát külön kötetben dolgozta fel. Ez a műve kevésbé rendszeres, mint a magyar nyelvű anyagról készített bibliográfia. Ez is ugyancsak az alapító tulajdonából került az Országos Széchényi Könyvtárba.¹⁵ A bőrbe kötött kézirat 368 lapra terjed, címe: *Index Scriptorum Publico-Politico-Historico Geographicorum Physicorum item et Historiae Naturalis de Hungaria et Partibus eidem annexis domi forisque variis in lingvis editorum et manuscriptorum ex classicorum Auctorum voluminibus et celebrioribus Bibliothecis, ac variorum catalogis, Ordine tam Alphabetico, quam chronologico, juxta etiam Materias digesto additis aliorum recensionibus conceptus per Andreas Lehotzky Posonii 1800.* A külső borítékon: *Index nominalis et realis Scriptorum Hungariae universalis. Cum annexa Serie Chronologica Librorum Auctorum et Typographiae in Hungaria, ab initio extraneum.* Ez a kézirat is sajtókész másolatban maradt fenn, de az előzőnél sokkal több javítást tartalmaz. LEHOTZKY az előszóban (Lectori Benevolo 3—10. l.) elmondja, hogy húsz éve gyűjti az anyagát, majd PLINIUS és HORATIUS idézetekkel tarkítja mondanivalóit. Forrásait is felsorolja: a Teleki Téka és SZÉCHÉNYI Ferenc katalógusait, CZVITTINGERT, SEIVERTET, HANERT, HORÁNYIT, SPANGÁRT, WALLASZKYT. A bibliográfia hat részből áll: 1. A magyar szerzők idegen nyelvű és vonatkozású művei, idegen szerzők magyar vonatkozású művei a szerzők és címszók betűrendjében (11—312. l.). Bibliográfiai címléírásában általában a következő adatokat nyújtja: szerző neve (néhol a foglalkozása is), a mű címe, a megjelenés helye, éve és a formátum. 2. „Series Chronologica celebriorum Auctorum, supra uberius recensitorum qui hic juxta Annos, quibus vixerunt, classificantur et supra in Alphabeto uberius recensentur” (312—317. l.). 3. „Index rerum seu Materiarum, de quibus praemissi Autores Scripserunt” (317—332. l.). 4. „Scriptores de originibus Hungarorum. Scriptores Hist. Hung. celebriores” (333—343. l.). 5. „Antiquissimi Libri in Hungaria editi” 1150-től 1597-ig (344—349. l.). 6. Az anyaghoz még hat kiegészítő felsorolás járul (351—372. l.), mégpedig a következő sorrendben: 1. „Suplementa ad Indicem Universalem Scriptorum de Rebus Ungariae editorum”. (Betűrendben.) 2. „Supplementum ad Indicem Universalem Scriptorum”. (Betűrendben.) 3. „Ad Supl. Stematographiae suo loco adhuc inferendum”. (Rendezetlen összeírásban.) 4. „Ulteriora

¹⁵ Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Jelzete: Quart. lat. 17.

Supplementa ad Catalogus A[ndreas] Lehotzky in Bibl. Comit. Széchényi depositus in quantum nondam intrassent". (Rendezetlenül.) 5. „Supl. ad Indicem Scripta Lingua hung. editionis”. (Rendezetlenül.) 6. „Supplementa Alteriora ad Indicem Script. hungaricum in quantum in prioribus non dum inseriuntur”. (Rendezetlenül magyar nyelvű címanyagot ad.)

KOVACHICH Márton György történeti kutatásai és SZÉCHÉNYI Ferenc Bibliothekájának kiegészítéséhez végzett búvárkodásai során a hazai s részben a külföldi könyvtárakat is végigjárta és áttanulmányozta, s így szerzett tapasztalatait értékesítve a magyar bibliográfiai gyűjtést és kutatást is meg akarta szervezni. Tapasztalatait a magyar nemzeti bibliográfia elvi kérdéseiről írt s 1814-ben megjelent jelentős tervezetében foglalta össze *Planum egy tökéletes Magyar Bibliografia és Szókönyv íránt*¹⁶ címmel. Szerzői: KOVACHICH Márton György (1744—1821) jeles történétíró, a *Bibliotheca Hungarica Universalis* című kéziratok nemzeti bibliográfia-jellegű könyvjegyzék összeállítója és 16 éves fia, KOVACHICH József Miklós (1798—1878), a későbbi híres jogbölcséletíró. A figyelemre méltó tervhez DÖBRENTAI Gáborral készítették előbeszédet, amelyben ő a bibliográfiák és szótárak nagy nemzeti jelentőségét hangsúlyozta, s megemlítette, hogy a *Planumot* GYARMATHY Sámuel nyelvész fordította le hazai nyelvre. KOVACHICHÉK elsősorban a felállítandó magyar tudós társaság lehetőségeit tárgyalják, s ennek egyik sarkalatos céljává teszik, hogy a „magyar nyelv előmozdítására megkívántató minden eszközöket kiszolgáltassanak méltóztatnék”. A felállítandó társaságtól két fontos munkát várnak: I. „Magyar Bibliographiát, azaz olyan lajstromot, melyben a tipográfiának feltalálásától fogva kinyomatott minden magyar könyvek titulusát egész a 18-ik századig betűrend szerint rakva, találhatnák”. — II. „Egy legtökéletesebb magyar szótárt”. Az első munka lenne az a kútfő, amelyből a szótárt is csinálni lehetne.

KOVACHICHÉK tervét részben megvalósítani igyekezett egy bibliográfiai keverék-műben¹⁷ NÉMETH János (†1848) gyarmati plébános. Könyvének első részében áttekintette a hazai könyvnyomdászat történetét, időrendben adva a megjelent könyvek jegyzékét, majd összeállította a magyarországi és erdélyi könyvnyomtatók nevének betűrendes mutatóját, végül 72 helység betűrendjébe foglalva az egyes városokban megjelent művek bibliográfiájának leírása következik minden helységben újra kezdődő kronológiai sorrendben haladva. Adatait az egyes városok könyvtárainak katalógusai, SZÉCHÉNYI Ferenc könyvtári jegyzékei, SÁNDOR István bibliográfiája és egyéb könyvjegyzékek alapján szerezte meg. Címleírása a következőkről tájékoztat: a szerző neve, a mű címe, a megjelenés helye és éve, végül a nyomdatermékek formátuma.

A szerző tulajdonképpen nyomdászat-történeti jellegű könyvének megjelenését megelőző évben készülő művéből két részletet közölt a *Tudományos Gyűjtemény* című folyóiratban: először *Az első könyvnyomtatóműhelyről Magyarországon a mohácsi-veszedelem után*¹⁸ című tanulmányában a felvetett témát sokkal részletesebben tárgyalta, mint említett könyvében; második publikációját: *A magyarországi és erdélyi könyvnyomtatóknak neveik, és a helyek, ahol és az idő, ameddig nyomtattak*¹⁹, viszont teljes egészében felhasználta.²⁰

KOZOCSA SÁNDOR

¹⁶ Pesten 1814. [27] l. A tervezetet részletesen ismertette és a bibliográfiára vonatkozó részt majdnem teljes egészében közölte AIGNER L.: *A magyar könyvészet történetéhez* című tanulmányában. (Magy. Könyvszle. 1876. 117—121. l.)

¹⁷ *Memoria typographiarum incliti regni Hungariae et magni principatus Transilvaniae quam in systema religit 1818*. Pesthini, 1818. 176 l.

¹⁸ *Tudományos Gyűjtemény*. 1817. VIII. kötet. 53—73. l.

¹⁹ *Tudományos Gyűjtemény*. 1817. XI. kötet. 76—83. l.

²⁰ NÉMETH J. művének egy város nyomdatermékeit felölelő anyagához vö. EÖRVÖS L.: *A pápai nyomda történetéhez*. Századok. 1868. 310—316. l., valamint kiegészítő adatai uo. 737—340. l.